ספר לימוד לכיתה ז'
על פי תוכנית הלימודים החדשה
במקצוע תרבות יהודית־ישראלית

תוכנית בארי, מכון שלום הרטמן

בארי BE'ERI
מכון שלום הרטמן SHALOM HARTMAN INSTITUTE

אגף ספרי לימוד
משרד החינוך
באישור
אישור מס': 3328
אושר בתאריך: 24.7.2017

חיים בתוך סיפור

בעקבות דמויות מופת,
שנת ההתבגרות ומועדי ישראל

ספר לימוד לכיתה ז'

על פי תוכנית הלימודים החדשה במקצוע תרבות יהודית־ישראלית

תוכנית בארי, מכון שלום הרטמן

BE'ERI בארי
SHALOM HARTMAN מכון
INSTITUTE שלום הרטמן

אגף מפרי לימוד
משרד החינוך
באישור
אישור מס': 3328
אושר בתאריך: 24.7.2017

The Russell Berrie Foundation
Making a Difference

קרן דניאל
keren daniel

Edward Fein Foundation

מכון שלום הרטמן מכיר טובה

לקרן ראסל ברי, קרן דניאל וקרן אדוארד פיין שבזכות תרומתם יוצא לאור ספר זה

כתיבה: נגה בינג, יפה בניה ויוחאי עדן

ייעוץ מדעי: ד"ר אריאל פיקאר

ייעוץ פדגוגי: יעל גרוס־רוזן

עריכת לשון: עבריתא - דנה רייך

ניהול פרוייקט, ריכוז צוות ועריכה: יוחאי עדן

גרפיקה: סטודיו רמי וז'קי

ISBN 978-965-334-037-4

דנאקוד 1113-334037

מכון שלום הרטמן הינו מרכז מחקר וחינוך בנושאי יהדות אשר הוקם על ידי פרופסור **דוד הרטמן** ז"ל בשנת 1976 ונקרא על שם אביו. המכון מפתח אפיקים חדשים בחשיבה, במחקר ובחינוך היהודי ופועל למען הכשרת מנהיגות יהודית המושתתת על ערכי הפלורליזם.

במסגרת המכון פועלת **תוכנית בארי**, שמטרתה יצירת שינוי עומק בחינוך הממלכתי העל־יסודי בנושאים של זהות יהודית־ישראלית וחינוך יהודי־פלורליסטי. התוכנית מושתתת על מודל חינוכי רב־תחומי אשר שם לו למטרה לעצב בתי ספר על־יסודיים ממלכתיים ברוח יהודית פלורליסטית, להעמיק את הידע ותחושת המחויבות של התלמיד לגבי זהותו היהודית־ישראלית ולהטמיע את ערכי תרבות ישראל בקהילת בית הספר וסביבתו.

© כל הזכויות ליצירות הספרותיות והאמנות שמורות למחברים, לאקו"מ ולהוצאות הספרים

© כל הזכויות שמורות, מכון שלום הרטמן, תוכנית בארי, ירושלים תשע"ז 2017

פתח דבר 5

חלק ראשון - סיפורי חיים - דמויות מופת 7

משימת פתיחה - דמויות מופת 8

פרק א - הלל הזקן 9

שיעור ראשון - לבד על הגג 11

שיעור שני - על רגל אחת 14

שיעור שלישי - הוא היה אומר 17

פרק ב - רבן יוחנן בן זכאי 20

שיעור ראשון - מירושלים ליבנה 22

שיעור שני - שיקום האומה 27

פרק ג - רבי עקיבא 29

שיעור ראשון - תחילת דרכו של רבי עקיבא 31

שיעור שני - דמויות מפתח בחייו של רבי עקיבא 33

שיעור שלישי - מאמרותיו של רבי עקיבא 37

פרק ד - ברוריה 39

שיעור ראשון - אישה משכילה בעולם גברי 41

שיעור שני - משנתה החינוכית של ברוריה 43

פרק ה - רבי משה בן מימון (הרמב"ם) 46

שיעור ראשון - סדר יומו של מנהיג 48

שיעור שני - האיגרת לעובדיה הגר 50

שיעור שלישי - מקרה, גורל או בחירה? 51

פרק ו - דונה גרציה 54

שיעור ראשון - נערה מגלה את זהותה האמיתית; הבריחה מפורטוגל 55

שיעור שני - עימות חזיתי עם האפיפיור 59

שיעור שלישי - דונה גרציה מבשרת הציונות; הבנייה־מחדש של טבריה 62

פרק ז - רבי ישראל בעל שם טוב 64

שיעור ראשון - בזכות הכנסת אורחים 65

שיעור שני - החליל 67

שיעור שלישי - הרבי של הגנבים 69

פרק ח - רחל חלוצה ומשוררת 72

שיעור ראשון - החלטה גורלית 73

שיעור שני - רחל החלוצה 76

שיעור שלישי - רחל המשוררת 78

פרק ט - הרב בן ציון עוזיאל 82

שיעור ראשון - יתמות בגיל צעיר 84

שיעור שני - מנהיג לאחדות ולשלום פנימי 87

שיעור שלישי - מנהיג רוחני שהוא גם מנהיג פוליטי 89

פרק י - יונה בּוֹגְלָה, ממנהיגי ביתא ישראל 93

שיעור ראשון - מפגש משנה חיים 95

שיעור שני - מפעלו החינוכי של יונה בוגלה 97

שיעור שלישי -עלייה לארץ ישראל 99

חלק שני - מה הסיפור שלי?

103

פרק א - התבגרות והתגברות

104

שיעור ראשון - מי אני ומה שמי?

105

שיעור שני - התבגרות: תהליך או מהפך

110

שיעור שלישי - אחריות אישית

113

שיעור רביעי - בחירה בדרך

117

פרק ב- להיות מצווֶה

120

שיעור ראשון - מי מצַוֶּה על המצוות?

121

שיעור שני - מהן ה"מצוות" של שנת בת המצווה ובר המצווה?

125

שיעור שלישי - מצווה וצוותא

128

פרק ג - חוליה בשרשרת

131

שיעור ראשון - שרשרת המסירה

132

שיעור שני - כך מסרו לי אבותיי?

136

פרק ד - טקסי בת מצווה ובר מצוה

138

שיעור ראשון - טקסי התבגרות

139

שיעור שני - תפילין, קריאה בתורה ודרשה

143

שיעור שלישי - טקס בת מצווה

148

חלק שלישי - סיפור בתוך מועד

153

פרק א - יום הכיפורים

154

שיעור ראשון - רעיון התשובה

157

שיעור שני - סליחה וחרטה

159

שיעור שלישי - חשבון נפש

162

פרק ב - יום הזיכרון לרצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל

165

תרבות המחלוקת

167

פרק ג - השבת

171

שיעור ראשון - "ויקדש אותו" - מה מעניק לשבת את קדושתה?

173

שיעור שני - "למען ינוח" - השבת כיום מנוחה

175

שיעור שלישי - השבת כיום פנאי

178

פרק ד - ספירת העומר ול"ג בעומר

180

שיעור ראשון - שמעון בר כוכבא ומרד בר כוכבא

182

שיעור שני - רבי שמעון בר יוחאי

186

מושגים, אישים, מקומות

192

מקורות וזכויות

194

פתח דבר

מי אינו אוהב שמספרים סיפור? סיפורים סובבים אותנו מיום לידתנו ומוסיפים להתקיים גם אחרי לכתנו. סיפורים אחדים משמשים לנו מקור השפעה, השראה והזדהות. הסיפורים מעוררים בנו את הדמיון ויש בכוחם לקחת אותנו למחוזות רחוקים וקסומים.

האדם מטבעו הוא בעל חיים מספר סיפורים. באמצעות הסיפור אנו מסוגלים לברוא מציאות, ולמצוא את משמעות החיים. מעשה הסיפור משמר את הזיכרון האנושי ומעבירו מדור לדור. לא במקרה קראו היוונים הקדמונים לסיפור בשם "מיתוס". הסיפורים המיתולוגיים סיפרו על אלים. באמצעותם יכול היה המאזין המרותק להבין לעומק את משמעות החיים; מנין באתי, לאן אני הולך, מה היה בתחילה, מה למעלה ומה למטה.

ספר הלימוד שלפניכם מבקש לצעוד בעקבות הסיפור היהודי ודרכו להכיר דמויות מופת מעוררות השראה בתרבות ישראל, להתמודד עם שאלות הזהות והאחריות הנובעות מגיל ההתבגרות ולעסוק במועדי ישראל.

הספר "**חיים בתוך סיפור**" נכתב על פי תוכנית הלימודים החדשה ב**תרבות יהודית־ישראלית** ויש בו שלושה חלקים: **חלק ראשון** - סיפורי חיים: דמויות מופת; **חלק שני** - מה הסיפור שלי? בגרות והתבגרות בגיל המצוות; ו**חלק שלישי** - סיפור בתוך מועד בעקבות לוח השנה העברי.

האדם מטבעו הוא בעל חיים מספר סיפורים.
באמצעות הסיפור אנו מסוגלים לברוא מציאות
ולמצוא את משמעות החיים. מעשה הסיפור
משמר את הזיכרון האנושי **ומעבירו מדור לדור.**

הערכים המובילים על פי תוכנית הלימודים לכיתה ז' הם: **אחריות ומעורבות**. ערכים אלה, שהם מרכזיים לגיל ההתבגרות, עוברים כחוט־השני ברוב נושאי הלימוד בספר.

בחלקו הראשון של הספר נבקש להתחקות אחרי סיפורי מופת של דמויות חשובות מהמסורת היהודית והישראלית, דרך מגוון מקורות. אנו מאמינים שבכוחו של הלימוד להיות מקור השראה והַסְעָרָה (מלשון סערה, ויכוח) בתוך תהליך גיבוש הזהות שלכם, אל מול מערכת הערכים והאתגרים שהדמויות האלה מציבות בפניכם.

אנו מאמינים שבכוחו של הלימוד **להיות מקור השראה** לעיצוב הערכי ולהזדהות שלכם עם מערכת הערכים והאתגרים **שהדמויות האלה מציבות בפניכם.**

נבקש להקנות לכם כלים לקריאת הסיפורים של דמויות המופת, להפיק מהם מידע רב ערך, להתחבר לדמות בצורה בלתי־אמצעית ככל הניתן ולהעריך את פועלה. למידה זו תעודד רכישת כלים שיאפשרו לכם לבטא את עצמכם ולספר גם את סיפורכם האישי.

אתגרי בניית הזהות בכיתה ז' קשורים, בראש ובראשונה, בקשר העמוק שבין תהליך ההתבגרות ופיתוח העצמאות האישית ובין הצורך להתגבר על המכשולים שבדרך. לנושא זה מוקדש **החלק השני** בספר, העוסק בתהליך התבגרות והתגברות - על מובניו השונים.

למידה זו **תעודד אתכם לרכוש כלים** שיאפשרו לכם לבטא את עצמכם ולספר גם את **סיפורכם האישי.**

במהלך שנת הלימודים תתבקשו לכתוב עבודת חקר שורשים. הספר "**חיים בתוך סיפור**" מציע לכם סדרת משימות שורשים, בהתאמה לשיעורים הנלמדים סביב נושא ההתבגרות וההתגברות. כך כתיבת העבודה תוכל להיות חלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה ומתוכני השיעורים.

בחלק השלישי של הספר נתמקד בארבעת המועדים: יום הכיפורים, יום הזיכרון לרצח ראש הממשלה יצחק רבין, שבת וספירת העומר. כמו בחלקו הראשון של הספר, גם כאן נפגוש סיפורים שבאמצעותם נבקש להתחקות אחר ערכים ודמויות מופת, שעולים מתוך הדיון והלמידה על מועדים אלה. פרקים אלה יילמדו במועדיהם המתאימים לאורך השנה.

תקוותנו שהלימוד יהווה עבורכם מסע גילוי אישי וחווייתי. הספר יאפשר לכם להיפגש עם דמויות, מנהגים וערכים מרכזיים במורשתו התרבותית של עמנו, תוך התמודדות עם המשמעות שלהם עבורכם בעולמכם וחייכם. הצלחת המסע מחייבת בראש ובראשונה את הבנת המקורות, הלשון והרקע שלהם בהקשר שבו נוצרו. כך תיווצר תחילה היכרות מעמיקה ומשמעותית עם עולמה העשיר של התרבות היהודית־ישראלית. מתוך עולם המקורות שיתגלה בפניכם, תוכלו לקיים שיח אישי וכיתתי ופעילות יוצרת, שתתרום את הנדבך שלכם ליצירה היהודית־ישראלית בת אלפי שנים.

אנו מאחלים לכם הצלחה ולימוד פורה ומהנה!

צוות הכתיבה

תכנית בארי, מכון שלום הרטמן

ג'ון אוורט מיליי, מספר סיפורים, 1870

חלק ראשון
סיפורי חיים
דמויות מופת

פרק א /// **הלל**

פרק ב /// **רבן יוחנן בן זכאי**

פרק ג /// **רבי עקיבא**

פרק ד /// **ברוריה**

פרק ה /// **הרמב"ם**

פרק ו /// **דונה גרציה**

פרק ז /// **הבעל שם טוב**

פרק ח /// **רחל המשוררת**

פרק ט /// **הרב בן ציון עוזיאל**

פרק י /// **יונה בוגלה**

1

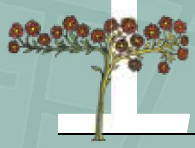

משימת פתיחה:
דמות מופת

לפניכם תמונות של נשים וגברים הנחשבים בעיני רבים ל"דמויות מופת". בחרו בדמות אחת, חפשו במרשתת (אינטרנט) או באנציקלופדיה מידע על הדמות, והסבירו מדוע זוהי "דמות מופת". תוכלו להיעזר בהגדרה לדמות מופת שבצד העמוד.

ציינו דמות היסטורית, ספרותית או מציאותית המהווה בשבילכם מודל לחיקוי. הסבירו את בחירתכם.

חשבו על שלושה ערכים לפחות שהדמות שבחרתם מייצגת עבורכם וכתבו אותם. מדוע ערכים אלו מרכזיים עבורכם? כיצד הם באים לידי ביטוי בחייכם?

מהטמה גנדי

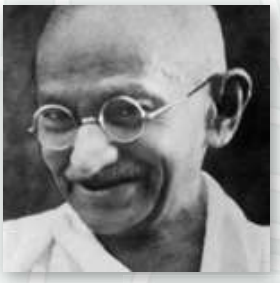

בנימין זאב הרצל

ברוך שפינוזה

מארי קירי

דבורה הנביאה

הרב עובדיה יוסף

יוני נתניהו

גולדה מאיר

דמות מופת

דמות מופת היא אישיות חשובה ומוערכת שתרמה לחברה שבה היא חיה בתחום החברתי, התרבותי, המדיני וכיוצא בזה.

פועלה של דמות מופת הוא חשוב ומשמעותי ואף פורץ דרך, שהביא לשינוי מהותי ומשמעותי בדורה ואף בדורות הבאים.

לדמות מופת השפעה רבה על המדינה, החברה, העם, המורשת, התרבות, הסביבה או אף העולם. דמות מופת מטביעה חותם (משפיעה) בהיסטוריה של עמה בשל היותה רבת פעלים ומצטיינת בתחומים שונים.

דמות מופת מהווה מודל לחיקוי, היא מפגינה דוגמה אישית והינה מושא להערצה.

דמות מופת הינה בעלת חזון (רעיון או ערך שאליו היא שואפת), וכדי להגשים אותו היא מוכנה להשקיע מאמצים רבים, להקדיש את חייה ולתרום מעצמה לטובת הכלל. כל זאת, כדי להשפיע לטובה, במסגרת תחום עיסוקה ופועלה, על ארצה־מולדתה, על דתה, או לטובת העולם. לעיתים חזונה מתממש במלואו ולעיתים רק בחלקו.

דמות מופת ניחנת בכריזמה, כושר דיבור ויכולת לסחוף אחריה אחרים. היא בעלת יכולת חשיבה מחוננת וכוח רצון חריג בחוזקו. דמות המופת מצטיינת במקוריות, באומץ לב, בעצמאות ובכישרון מחשבה ומעשה, והיא מקבלת אחריות על מעשיה. בזכות יכולות אלה ניכרת השפעת הדמות בעבר ובהווה.

דמות מופת מייצגת בעשייה שלה ערכים רבים. הבולטים בהם הם: אהבת האדם, העם והארץ, אחריות, עזרה לזולת ונתינה, צדקה, חסד, צדק חברתי, יוזמה ומנהיגות. הערכים שעל פיהם היא פועלת הם כאבן דרך בהתנהגות חברתית. בזכות הערכים שהובילו אותה, הדמות היוותה ומהווה דוגמה אישית לתפיסת עולם והתנהגות.

פרק א
הלל הזקן

הלל הזקן הוא מגדולי חכמי המשנה שפעלו בסוף ימי הבית השני בתקופת שלטונו של המלך הוֹרְדוֹס. בשל גדולתו וחשיבותו הוא זכה לתואר "הזקן".

הלל עלה לארץ ישראל מבבל והיה תלמידם של שני מנהיגי העם בזמנו - שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן.

הלל היה ידוע בסבלנותו, בצניעותו, באהבתו לכל אדם וברגישות מוסרית גבוהה. הלל נודע גם כמנהיג נועז וחדשן שלא חשש להתאים את הלכות התורה למציאות החיים המשתנה.

לצידו בהנהגה עמד שמאי, ויחד הנהיגו השניים את העם לאחר מותם של שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן.

הלל ושמאי היו שונים מאוד בסגנון המנהיגות שלהם. שמאי נטה להיצמד למסורת ולמעט בחידושים. לעומתו, הלל היה נועז וחדשני בגישתו להלכה, ולא חשש לחדש חידושים שתואמים את רוח הזמן שבו חי. שמאי נחשב לקפדן ומחמיר, בעוד שהלל נתפס כסבלן ומתון. ממשיכי דרכו של הלל כינו את עצמם "בית הלל" בעוד שממשיכי דרכו של שמאי נקראו "בית שמאי". בין תלמידיהם התקיימו מחלוקות רבות בענייני הלכה ותפיסות עולם.

בספרות חז"ל השתמרו סיפורים על אודות הלל וכן אימרות רבות שנמסרו בשמו. בשיעורים הבאים נתוודע באמצעותם לדמותו המיוחדת של הלל הזקן.

בשיעור הראשון נתמקד בחוויה מעצבת שהשפיעה על אישיותו ועל דרכו של הלל כמנהיג כפי שהיא משתקפת בסיפור הלל על גג בית המדרש.

בשיעור השני נכיר את אחד הסיפורים הידועים על הלל והנוכרי שביקש ללמוד את כל התורה כולה "על רגל אחת".

בשיעור השלישי נלמד כמה מאימרותיו הידועות של הלל, ובעזרתן נעמיק את היכרותנו עם דמותו של הלל ועם משנתו הפילוסופית וההלכתית.

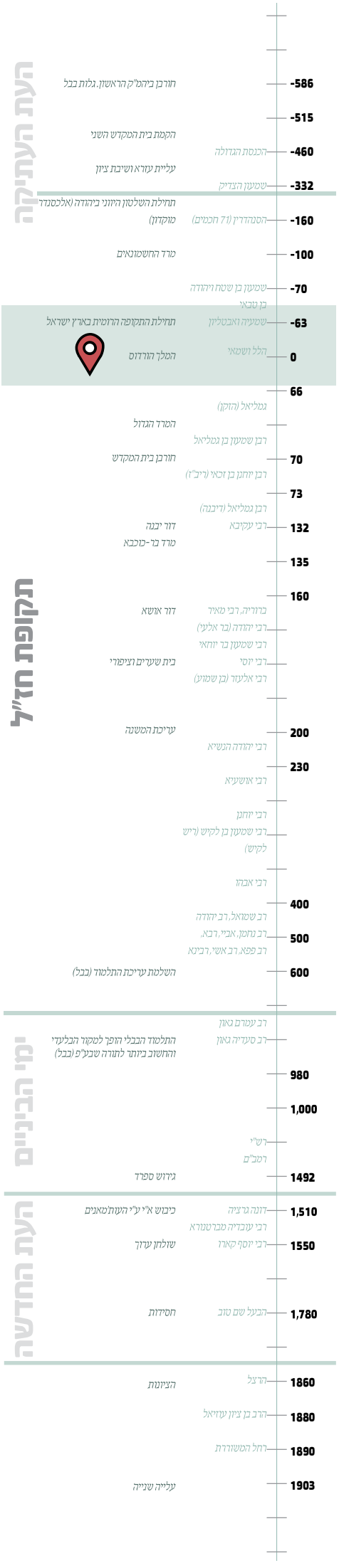

משימת פתיחה: "חוויית מפתח"

קראו את הקטע הבא על המושג "חוויית מפתח" ובצעו את המשימות שבעקבותיו:

חוויית מפתח היא חוויה רגשית חזקה שמתחוללת בעקבות אירוע כלשהו או מצב יוצא דופן, ומובילה למפנה בתפיסת העולם, בתפיסה העצמית או באורח החיים.

חוויית מפתח מתרחשת כתוצאה מאירוע, מפגש או פעילות, או אפילו אמירה משמעותית שמישהו אמר לנו, היוצרים חוויה רגשית חזקה, המותירה את רישומה באדם למשך שנים רבות. חוויה עוצמתית זו עשויה לחולל מפנה משמעותי בחיינו. היא גורמת לבני אדם לחשוב מחדש על חייהם, לשנות דבר מה בתפיסה, בדרך החיים או בזהות. חוויות מפתח יכולות להיות חיוביות ויכולות להיות שליליות.

יש קשר בין חוויות מפתח שעברנו בחיינו לבין מי שאנחנו, האדם שאנחנו הופכים להיות, תפיסתנו את עצמנו ואת האחרים והשקפת העולם שלנו, הערכים שמנחים אותנו בחיים והכללים שמכוונים את המעשים שלנו בעולם.

1. **נסו להיזכר בחוויית מפתח שהייתה לכם. חשבו: מה הייתה החוויה ואיך היא השפיעה עליכם? תארו בכמה שורות את החוויה שלכם.**
2. **שתפו את חבריכם במה שכתבתם. השוו בין הדברים שכתבו חבריכם, לבין החוויה שלכם. מה דומה ומה שונה בין חוויות המפתח השונות שהועלו?**
3. **שאלו בני משפחה (הורים, אחים גדולים) על חוויות שעיצבו את חייהם.**
4. **חשבו: אילו מאפיינים דומים ניתן למצוא בין החוויות המעצבות השונות? הסבירו.**

שיעור ראשון -
על גג בית המדרש

בסיפור שלפניכם הלל הזקן מעמיד את עצמו בסכנת חיים על מנת שיוכל ללמוד בבית המדרש. האירועים המתוארים בסיפור עשויים לשמש "חוויית מפתח" שעיצבה בהמשך את דרכו של הלל כמנהיג.

אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה עושה [עובד] **וּמִשְׂתַּכֵּר** [לפרנסתו] **בְּטְרַפָּעִיק** [סוג של מטבע].
חֲצְיוֹ היה נותן לשומר בית המדרש [כשכר כניסה] **וְחֲצְיוֹ לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו.**

פעם אחת לא מצא לְהִשְׂתַּכֵּר ולא הניחוֹ [לא אפשר לו] **שומר בית המדרש לְכָּנֵס;**
עלה וְנִתְלָה וישב על פי אֲרֻבָּה [חלון], **כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן.**
אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים.
כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון:
"אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר והיום אָפֵל, שֶׁמָּא יום מְעֻנָּן הוא?"
הֵצִיצוּ עיניהם [הביטו כלפי מעלה] **וראו דמות אדם בַּאֲרֻבָּה.**
עלו ומצאו עליו רוּם [גובה] **שלש אַמּוֹת** [כמטר וחצי] **שלג.**
פָּרְקוּהוּ [הסירו מעליו את השלג] **וְהִרְחִיצוּהוּ וְסָכוּהוּ וְהוֹשִׁיבוּהוּ כנגד המדורה.**
אמרו: "ראוי זה לחלל עליו את השבת".

על פי תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף לה, עמוד ב

שמעיה ואבטליון

שמעיה ואבטליון היו הזוג הרביעי שהנהיג את הסנהדרין; שמעיה היה ראש הסנהדרין ואבטליון היה אב בית דין. הם חיו ופעלו במאה הראשונה לפני הספירה, בסוף תקופת החשמונאים. אף שהיו ממשפחת גרים (גויים שהפכו ליהודים) זכו השניים לכבוד רב מהעם, אפילו רב יותר משנהוג היה להפגין כלפי הכהן גדול.

גלגל המזלות, מרצפת בית הכנסת בבית אלפא

תקופת טבת

חודש טבת הוא הרביעי בחודשי השנה, על פי הלוח היהודי, והוא שיאו של החורף בארץ ישראל. בספרות חז"ל, מקובל היה לחלק את השנה לארבע 'תקופות', כלומר ארבע עונות חקלאיות. כל "תקופות" נמשכת שלושה חודשים, וחודש טבת מציין את תחילתה של התקופה השנייה בשנה - אחרי תקופת תשרי - והיא מציינת את עונת החורף, וכוללת את החודשים טבת, שבט ואדר.

שלג בירושלים. בצילום, מתחם ימק"א תחת מעטה שלג.
צילום: יעקב סער, לע"מ

ש א ל ו ת

1. **על פי הפתיחה של הסיפור:**
   - **א. מה היה מעמדו הכלכלי של הלל? כיצד הוא השתמש בכספו?**
   - **ב. מה לדעתכם הניע אותו לפעול כך?**
   - **ג. לפי המתואר בסיפור, למי הייתה יכולת ללמוד תורה בתקופת שמעיה ואבטליון?**
2. **מה דעתכם על מציאות זו? האם היא הכרחית?**
3. **בשם איזה ערך הלל היה מוכן להסתכן?**
4. **מה גרם לשמעיה ואבטליון לצאת מבית המדרש? מה מלמד הדבר על שני המנהיגים?**
5. **בסיפור מתואר יחס של ניגוד בין עולם בית המדרש לעולם שבחוץ.**
   - **א. השלימו את הטבלה:**

בבית המדרש	מחוץ לבית המדרש
אור	
	קר

- **ב. אילו ביטויים בסיפור מבליטים ניגוד זה?**
- **ג. על מה לדעתכם ביקש המספר לרמוז באמצעות ניגודים אלו?**

אבות דרבי נתן

תוספת תלמודית למשנה של מסכת אבות, הכוללת סיפורים על תולדות החכמים, אגדות היסטוריות ומוסריות ועוד. שמה ניתן לה כנראה על שם אחד מעורכיה - רבי נתן.

לא בבית ספרנו

בית הלל ובית שמאי (תלמידיהם וממשיכי דרכם של הלל ושמאי) נחלקים באופן עמוק בשאלה את מי ראוי ללמד, ובפני מי יש לפתוח את שערי בית הספר.

בית שמאי אומרים: אל יַשְׁנֶה [יְלַמֵּד] אדם אלא למי שהוא חכם וְעָנָו ובן אבות [ממשפחה מיוחסת] ועשיר.

ובית הלל אומרים: לַכֹּל אדם יַשְׁנֶה, שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה

ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים.

אבות דרבי נתן, נוסחא א, פרק ג

איור: אורי פנחסי

תלמידים לומדים תורה עם המורה שלהם.
סמרקד, רוסיה, תחילת המאה ה־20.
מצילומי הצבע המוקדמים בעולם.
צילום: סרגיי מיכאלוביץ

שאלות

1. **את מי ראוי ללמד לדעת בית שמאי? ממה לדעתכם נובעת עמדה זו? האם אתם מסכימים עם עמדה זו? הסבירו.**
2. **כיצד מנמקים בית הלל את עמדתם? מהי הסכנה של פתיחת שערי בית המדרש לכל המבקש זאת?**
3. **מהם הערכים העומדים לנגד עיניהם של כל אחד מה"בתים" - בית שמאי ובית הלל?**
4. **הלל ושמאי מנהלים שיחה בנושא "את מי ראוי ללמד?" כתבו את השיחה המתפתחת ביניהם. התייחסו גם לעיקרים אלה:**
   - מהי דעתו של כל אחד מהם בנושא?
   - כיצד מנמק שמאי את עמדתו?
   - הלל נזכר בחוויה שחווה על גג בית המדרש. כיצד הוא נעזר בה כדי לבסס את עמדתו? מה עונה לו שמאי בתגובה?

משימה

יש הרואים בסיפור שלמדנו את **חוויית המפתח** בחייו של הלל כמנהיג שבעקבותיה התגבשה דעתו בשאלת החינוך ומי ראוי להיכנס בשערי בית הספר.

כתבו **בגוף ראשון** את מחשבותיו של הלל בעקבות החוויה שעבר על גג בית המדרש. השלימו את המשפטים הבאים:

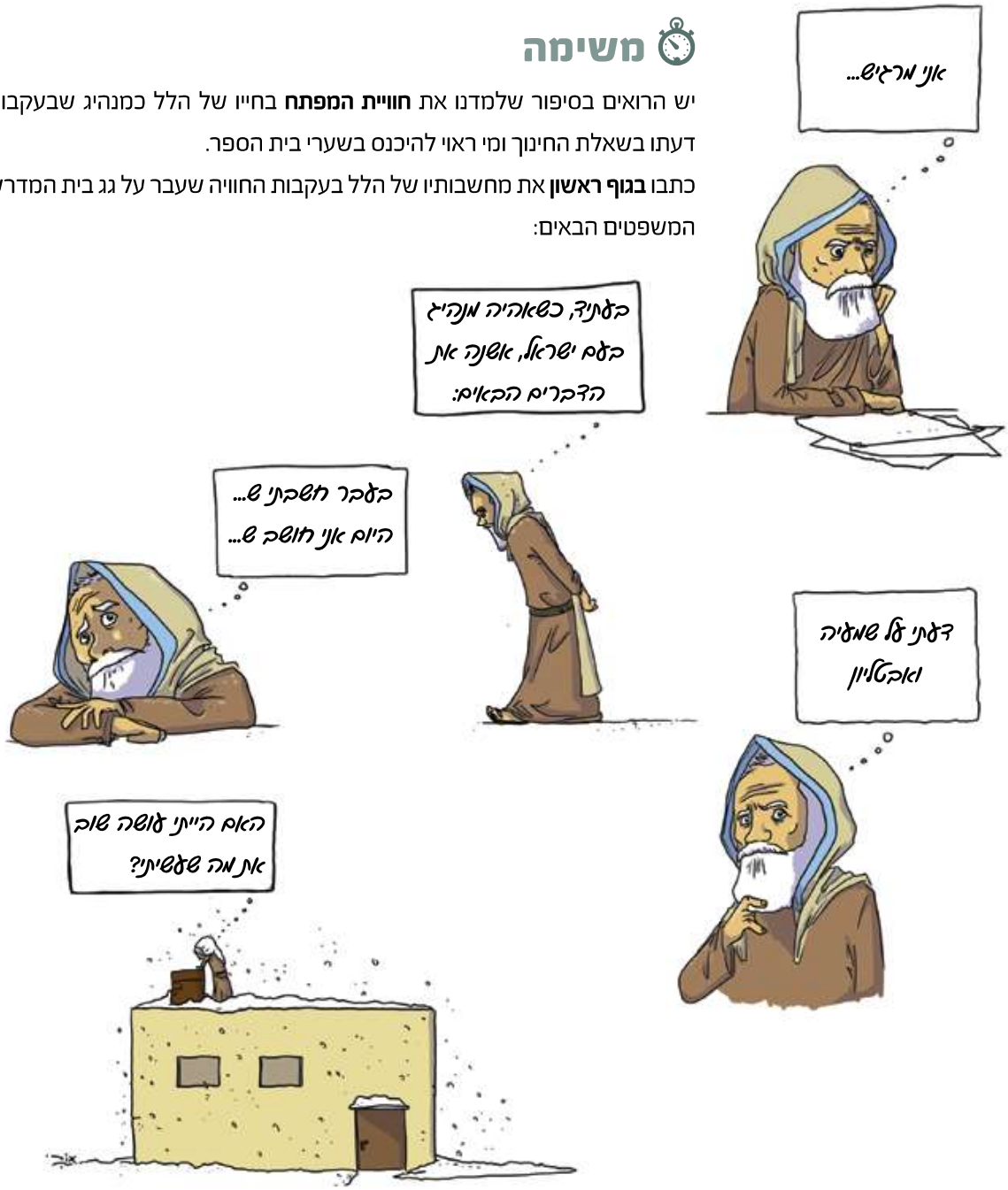

איור: אורי פנחסי

שיעור שני - על רגל אחת

בשיעור הקודם פגשנו את המושג "חוויית מפתח" וניסינו לראות כיצד חוויית המפתח עיצבה את חייו של הלל ואת השקפתו החינוכית.

בשיעור זה נכיר צד אחר באישיותו של הלל הנוגע לערכים שהדריכו את חייו כמנהיג.

ערכים הם עקרונות חשובים בחיים שהאדם מאמין בהם וחותר להגשמתם, וככאלה הם מהווים אמות מידה או מַצְפֵּן להתנהגותו. כל אדם מעצב את סולם הערכים של עצמו, שעל פיו הוא קובע את מטרותיו ואת שאיפותיו ודרכו בחיים. באישיותו של מנהיג הדבר בולט אף יותר, כיוון שערכיו מהווים השראה לאחרים שיבואו אחריו.

מה היה הערך המרכזי שהדריך את הלל כאדם וכמנהיג? כיצד בא ערך זה לידי ביטוי? ומהי משמעותו לימינו? בשאלות אלו ואחרות נעסוק בשיעור זה.

הלל הזקן במנורת הכנסת

כל התורה על רגל אחת

בתקופה שבה פעל הלל, התגברה תופעת הלא־יהודים שמבקשים להתגייר ולהצטרף אל הדת היהודית. הסיפור שלפניכם מספר על נוכרי המבקש להתגייר אבל בתנאי מוזר ביותר... מה יענה הלל לנוכרי שמבקש ללמוד את כל התורה כולה על רגל אחת? בסיפור הבא נראה את תגובותיהם המנוגדות של שמאי ושל הלל לאותו אדם.

מעשה בנכרי אחד, שבא לפני שמאי,

אמר לו: גַּיְּרֵנִי [גייר אותי, עשה אותי יהודי] **עַל מְנָת** [בתנאי] **שֶׁתְּלַמְּדֵנִי כל התורה כלה,**

כשאני עומד על רגל אחת [בקצרה ובמהירות].

דְּחָפוֹ [דחף אותו, גירש אותו] **בְּאַמַּת הבנין** [מעין סרגל מדידה] **שבידו.**

בא לפני הלל – גִּיְּרוֹ [גייר אותו, הפך אותו ליהודי].

אמר לו: "מָה שֶׁשָּׂנוּאִי עָלֶיךָ לֹא תַּעֲשֶׂה לַחֲבֵרֶךָ" – זוהי כל התורה כולה,

והשאר פרוש הוא – לך לְמד.

ספר האגדה, על פי תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף לא, עמוד א

שמאי והלל

בתקופה זו עמדו בראש העם שני חכמים והנהיגו את העם בצוותא (ועל כן קיבלה את כינויה: "תקופת הזוגות"). לצידו של הלל הזקן כיהן שמאי הזקן. שמאי והלל היו שונים מאוד באישיותם ובאופי מנהיגותם. בעוד שהלל נודע בסבלנותו שמאי נודע כמנהיג קפדן. שמאי היה שמרן בגישתו והקפיד לשמר את המסורת הקדומה. המחלוקות בין גישותיהם המשיכו שנים רבות אחריהם. תלמידיו וממשיכי דרכו של הלל נקראו "בית הלל", וממשיכי דרכו של שמאי נקראו "בית שמאי".

המחלוקות ששררו בין שני ה"בתים" (הזרמים, הקבוצות) היו חריפות ביותר ואף היה בכוחן להביא לידי פילוג בעם היהודי, אך הדבר מעולם לא קרה. חרף כל חילוקי הדעות, לא נמנעו בני בית שמאי מלשאת נשים מבית הלל, ובני בית הלל לא נמנעו מלשאת את נשות בית שמאי.

ש א ל ו ת

1. **מה מבקש הנוכרי משמאי?**
2. **כיצד מגיב שמאי לבקשתו של הנוכרי? מדוע הוא מגיב כך? האם לדעתכם תגובתו מוצדקת? הסבירו.**
3. **כיצד מגיב הלל לבקשתו של הנוכרי? מדוע נהג כך? כיצד הייתם נוהגים במקומו של הלל? הסבירו.**
4. **א. "מה שֶׁשָּׂנוּאִי עליך לא תעשה לחברך" - הסבירו בלשונכם את המשפט.**
   ב. "והשאר פרוש הוא - לך למד". כיצד לדעתכם התורה עשוייה להיות פירוש לעיקרון שלימד הלל את הנכרי? הסבירו.

משימה

לפניכם רשימת ערכים:

עושר

הצלחה בחיים

סובלנות

יצירתיות

שמחה

הקשבה

יופי

אמת

סקרנות

אהבת האדם

חברות

אושר

שיתוף פעולה

- דרגו אותם לפי סדר חשיבותם בעיניכם.
- השוו בין הדירוג שלכם לדירוג של חבריכם.
- בחרו יחד עם חבריכם ערך אחד שהוא המרכזי והחשוב ביותר. אם קיימת אי־הסכמה עליכם לנסות לשכנע מדוע הערך שבחרתם הוא הראוי להיות החשוב ביותר.
- הלל רואה בביטוי "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך" את הערך המרכזי בחיים. השוו בין הערך שבחרתם לבין הערך של הלל. האם קיים דמיון/שוני בין הבחירה שלכם לבחירה של הלל? הסבירו.

אוהב שלום ורודף שלום

הסיפור שלמדנו עומד ביסודה של המשנה שלפניכם המיוחסת להלל.

הִלֵּל אוֹמֵר:

הֱוֵי [הֱיֵה] מתלמידיו של אהרֹן [הכהן],

אוהב שלום ורודף שלום,

אוהב את הבריות [בני האדם] ומקרבן לתורה.

מסכת אבות, פרק א, משנה יב

מסכת אבות

מסכת במשנה המצטטת דברי חכמה של התנאים מתקופת הבית השני ועד לסוף תקופת המשנה, ומכאן שמה - "אבות" - על שם אבות האומה וחכמיה. בניגוד למסכתות אחרות היא אינה עוסקת בהלכה אלא בדברי חכמה, מוסר ומידות טובות, שכדאי לו לאדם לקיים אותם. מסכת אבות נמצאת בסדר נזיקין, שהוא הסדר הרביעי מבין ששת סדרי המשנה.

שאלות

1. **מה ההבדל בין "אוהב שלום" ל"רודף שלום"?**
2. **מה עשוי להיות לדעתכם הקשר בין אהבת השלום לאהבת הבריות?**
3. **א. במשנה שלמדנו מצוינים שלושה ערכים: אהבת השלום, רדיפת השלום וקירוב הבריות לתורה. אילו מהערכים המוזכרים במשנה באים לידי ביטוי בסיפור על הלל והנוכרי? הסבירו.**
   ב. כיצד ערכים אלה מסבירים את יחסו של הלל לנוכרי?

משימה

לפניכם תמונות אחדות המייצגות ריחוק ואיבה בין הבריות. חשבו כיצד ניתן לקרב בין הדמויות שבתמונות? הסבירו.

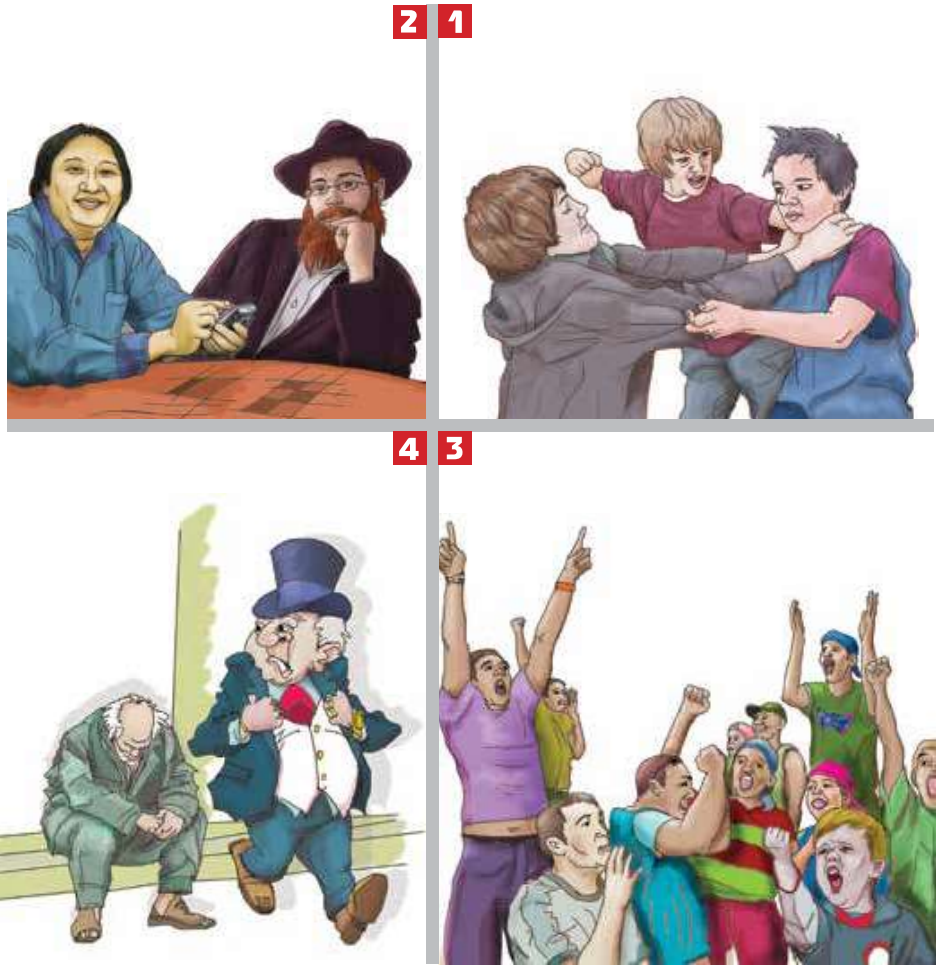

ג'וּבאני מריה מורלייטר, פסל אהרון הכהן, סנטה מריה דל רוסריו, ונציה

אהרון הכוהן

אהרון הכוהן היה בנם הבכור של עמרם ויוכבד בני שבט לוי, ואחיהם של הנביאים משה ומרים. אהרון היה ראשון הכוהנים, ולפי המסורת, כל הכוהנים הם צאצאיו. במקרא, אין כל זכר למסורת חז"ל שמקורה במשנתנו, שלפיה היה אהרון "אוהב שלום ורודף שלום". ככל הנראה, מקורה של מסורת זו בתיאור הכוהן שבספר מלאכי "בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן" (פרק ב, פסוק ו).

שיעור שלישי -

"הוא היה אומר..."

בשיעורים הקודמים הכרנו את אישיותו של הלל דרך מעשי מופת שסופרו על אודותיו. אולם המורשת של הלל מקיפה ורחבה, וכוללת גם תקנות שתיקן והלכות שפסק. בנוסף, השתמרו לנו אִמְרוֹת רבות שלו, שחלקן מובאות במסכת אבות ואשר נפתחות במשפט "הוא [הלל] היה אומר".

בשיעור זה נכיר כמה מאימרותיו הידועות של הלל ממסכת אבות, וננסה לבחון באיזו מידה משקפות אִמְרוֹת אלה את דמותו, כפי שהיא עולה מתוך הסיפורים על אודותיו.

"אם אין אני לי מי לי?"
צילום: מיכאל ספיבק, לע"מ

אם אין אני לי - מי לי?

במשנה הבאה שלוש אימרות העוסקות בקשר שבין היחיד ובין החברה.

הוּא הָיָה אוֹמֵר:
אם אין אני לי – מי לי?
וכשאני לעצמי – מה אני?
ואם לא עכשיו – אימתי?

משנה, מסכת אבות, פרק א, משנה יד

ש א ל ו ת

1. **כתבו בלשונכם את המשפט "אם אין אני לי, מי לי".**
2. **"אם אין אני לי, מי לי? וכשאני לעצמי, מה אני?" - האם שני המשפטים האלה סותרים זה את זה או משלימים זה את זה? הסבירו.**
3. **"ואם לא עכשיו - אימתי?" - למה לדעתכם לא כדאי לדחות דברים אלא לעשות אותם עכשיו?**
4. **היזכרו בסיפורים ובמקורות הקודמים שלמדנו על אודות הלל. בחרו שני משפטים מתוך המשנה והתאימו להם אירוע או משפט מתוך הסיפורים שלמדתם. הסבירו את בחירתכם.**

משימה

לפניכם תמונות המשקפות תקופות שונות בחיי האדם.

התאימו לתמונה אחד משני המשפטים: "אם אין אני לי מי לי?" "וכשאני לעצמי מה אני?"

בחרו תמונה אחת לפחות ששתי הכותרות גם יחד מתאימות לה.

לא הביישן למד

יאן סטין, המורה הקפדן, 1668

במשנה הבאה כמה אימרות של הלל המתארות תכונות או כישורים בתחומים שונים אל מול הגורמים המעכבים או מונעים את מימושם.

הוא [הלל] היה אומר:

לא הביישן למד ולא הקפדן [אדם מחמיר ודקדקן] מלמד.

ובמקום שאין אנשים, השתדל להיות איש [ולפעול בהתאם לצורך].

משנה, מסכת אבות, פרק ב, משנה ו

ש א ל ו ת

1. **"לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד":**
   - א. **מה הקשר בין ביישנות לבין היכולת (או אי־היכולת) ללמוד?**
   - ב. **מה הקשר בין קפדנות לבין היכולת (או אי־היכולת) ללמד?**
   - ג. **האם אתם מסכימים שהקפדן אינו יכול להיות מורה טוב? הסבירו.**
2. **אילו פרטים חדשים שלא הכרנו באישיותו של הלל עולים מתוך המשנה הזו? הסבירו.**

משימה: תעודת "איש" / תעודת "אישה"

כתבו בלשונכם את המשפט "במקום שאין אנשים - השתדל להיות איש".

מצאו בעיתונות, או במרשתת (אינטרנט) מקרה של אדם שפעל במקום שאיש אחר לא היה מוכן לפעול או היזכרו במקרה כזה שחוויתם בעצמכם. העניקו לדמות תעודת "איש" / תעודת "אישה". ציינו בתעודה את הנימוקים להענקת התואר.

אל תדון את חברך

המאמר הבא המיוחס להלל, כולל המלצות שונות לחיים, שכולן נפתחות במילה "אל".

חלק מן ההמלצות נוגעות לאדם ולמקומו בחברה ואילו האחרות עוסקות בחובת הלימוד ובאיכותו.

הלל אומר:

אל תדון [תשפוט] את חברך עד שתגיע למקומו, [...]

ואל תאמר: לִכְשֶׁאֶפָּנֶה [כשיהיה לי זמן] אֶשְׁנֶה [אלמד], שמא לא תִּפָּנֶה.

משנה, מסכת אבות, פרק ב, משנה ה

ש א ל ו ת

1. **"אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו". כתבו בלשונכם את המשפט.**
2. **האם קרה לכם ששפטתם חבר או מכר כי לא ניסיתם "להיכנס לראש שלו" ולהבין למה הוא עשה את מה שהוא עשה? ספרו את הסיפור.**

משימת סיכום: "נָאֶה דורש נָאֶה מקיים"

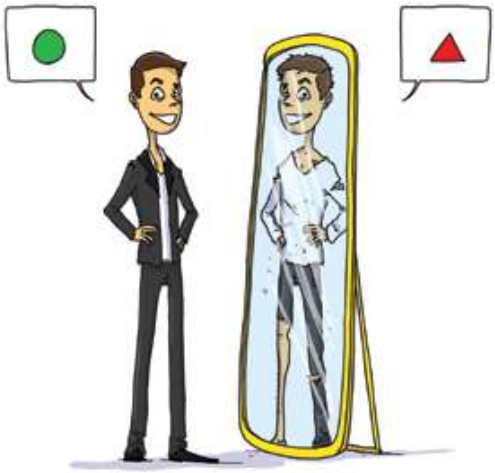

איור: אורי פנחסי

"נאה דורש נאה מקיים" היא אימרה שפירושה: יש התאמה בין העקרונות שאדם מצהיר עליהם לבין המעשים שלו.

אנחנו מצפים מאנשים בכלל, וממנהיגים בפרט, שיהיו עקביים: שמעשיהם יהיו תואמים את ההצהרות שלהם והערכים שהם מטיפים להם. לעיתים קרובות אנחנו מתאכזבים כאשר מנהיגים מצהירים הצהרות ונואמים על ערכים, אבל במעשיהם הם נוהגים באופן שסותר את אותן הצהרות ואמירות.

האם הלל היה נאה דורש נאה מקיים? נבחן את השאלה הזאת וננסה לראות האם קיימת התאמה בין הדברים שהלל אמר לבין מעשיו והתנהגותו, כפי שידועים לנו מן הסיפורים שמסופרים עליו.

חזרו וקראו את פרק המבוא על הלל ואת המקורות והסיפורים שלמדנו על אודותיו בשלושת השיעורים הקודמים וענו על השאלות הבאות:

1. האם הלל נהג על פי הכלל שקבע במשנה - "אם אין אני לי, מי לי? וכשאני לעצמי, מה אני?"

❑ **כן** **הסבר** _____

❑ **לא** **הסבר** _____

על אילו אימרות, מקורות וסיפורים הסתמכתם בתשובתכם?

2. האם הלל היה ביישן?

❑ **כן** **הסבר** _____

❑ **לא** **הסבר** _____

על אילו אימרות, מקורות וסיפורים הסתמכתם בתשובתכם?

3. האם הלל ראה בהשכלה ובלמידה ערכים חשובים?

❑ **כן** **הסבר** _____

❑ **לא** **הסבר** _____

על אילו אימרות, מקורות וסיפורים הסתמכתם בתשובתכם?

תגובה אישית לאימרות של הלל:

בחרו אימרה אחת שאתם מסכימים איתה ומזדהים איתה, ואימרה שאתם מתנגדים לה. הסבירו את בחירתכם.

צרו כְּרָזָה (פוסטר) שכוללת את האימרות של הלל שאתם מזדהים איתן. כתבו את האימרות וליד כל אימרה ציירו ציור או קומיקס שמסביר וממחיש אותה.